

<https://helda.helsinki.fi>

Kyselyaineistojen dialogisuus

Olsson, Pia

Ethnos ry
2016-08

Olsson , P 2016 , Kyselyaineistojen dialogisuus . julkaisussa P Korkiakangas , P Olsson , H Ruotsala & A-M Åström (toim) , Kirjoittamalla kerrotut : Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä . Vuosikerta. 19 , Ethnos-toimite , Vuosikerta. 19 , Ethnos ry , Helsinki , Sivut 155-184 .

<http://hdl.handle.net/10138/228665>

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

KYSELYAINEISTOJEN DIALOGISUUS

Pia Olsson

Kaikki teirän kysymykseksi on kirjoottanu joku nuoremman poloven ihmiseen joka ei tierä mitää niistä asioosta. On aivan turhaa eres ajatella vastaamista nuon tyhymihin kysymyksihin. Niinku avioliittot, eruamiset ym. Ei tarviinu erota. Suurin osa naisista oli sotalleskiä (niinku minäki).¹

Kun kyselyaineistoja ja haastatteluin tuotettua muistitietoa verrataan menetelminä, tulee yhtenä selkeänä erona usein esiin tutkijan ja tutkimuksen kohteena olevan henkilön välinen vuorovaikutus. Haastattelussa kohtaamme useimmiten kasvotusten kohteemme, pyrimme antamaan tilaa haastateltavallemme ja viemään keskustelua eteenpäin hänen ehdoillaan. Tämän kaltaiseen haastattelutilanteeseen verrattuna kysely metodina voi vaikuttaa kaavamaiselta, kankealta ja etäiseltä.

Artikkelini aloittava lainaus kuitenkin osoittaa, että myös keuru- ja kyselytoiminta mahdollistavat vuorovaikutuksen tutkijan ja kertojan välillä. Yksi Museoviraston vuonna 1988 järjestämän

---

1 MV: K34/794.

kyselyn *Naisten elämä ja työpanos sotien 1939–1944 aikana* teemoista käsitteli sodan aikana solmittuja avioliittoja ja avioeroja. Kyselyvihon näennäisesti neutraalit kysymykset, kuten ”Erositteko aviopuolisostanne sota-aikana tai heti sen jälkeen?” tai ”Jos erositte, kumman aloitteesta se tapahtui ja miksi?” olivat herättäneet kyseisessä vastaajassa tunteita, jotka olivat johtaneet varsin kipakansävyiseen, loukkaantuneeseenkin, vastaukseen. Samalla kun kommentissa sivutaan kertojan omaa elämäkokemusta, kyseenalaistaa se kyselyn laatijan – ja samalla koko nuoremman sukupolven – ymmärryksen käsiteltävästä aihepiiristä. Yhtäältä tämän vastauksen sisällön ja sävyn laajempi kontekstualisointi johtaa aineistoa analysoivan tutkijan pohtimaan niitä sota-ajasta kertomiseen vaikuttaneita tekijöitä, jotka vielä 1980-luvulla mahdollisesti heijastuivat vastaajan tapaan reagoida kyselyn teemoihin. Toisaalta voimme miettiä, miten kysymys itsessään voi kantaa monia taustamerkityksiä, jotka aktualisoituvat eri tavoin erilaisista lähtökohdista siihen vastaaville. Nämä teemat ovat johtolankoja kyselyaineistojen dialogisiin ominaisuuksiin, jotka saattavat monin eri tavoin ja yllätyksellisesti kumota ennakkokäsityksen kyselyiden ja niihin saatujen vastausten kaavamaisuudesta.²

Kyselyn ja sen tuottaman aineiston välisen vuorovaikutuksen tunnistaminen on tutkimuksellisesti tärkeää, jotta voisimme ainakin osin ymmärtää, miksi mahdollisesti juuri tietyt näkökulmat nousevat aineistossa erityisesti esille ja miksi toisista joko tiedostamatta tai tietoisesti vaietaan. Näin meille avautuu myös mah-

---

2 Ks. Korkiakangas 1996, 101.

dollisuus tunnistaa kerronnan tapojen taustalla vaikuttavia syitä.³ Kaikki tämä on tutkijan näkökulmasta mielenkiintoista kerronnan ja muistamisen mekanismien ymmärtämisen kannalta. Samalla analyysi paljastaa kerrottujen tapahtumien ja kokemusten henkilo-kohtaisia, sosiaalisia ja yhteiskunnallisia merkityksiä.

Edellisessä esimerkissä tutkijan ja tutkimuksen kohteena olevan vastaajan vuorovaikutus on varsin selkeästi havaittavissa, ja vastaajan vahvat reaktiot herättävät lukijan automaattisesti pohtimaan vastauksen taustalla vaikuttaneita syitä. Aina kyselyaineistojen vuorovaikutuksellisuus ei kuitenkaan ole näin selvästi havaittavissa. Vastaavanlaisia johtolankoja voi kuitenkin löytää kaikista kyselyaineistoista. Ne johtavat pohtimaan niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat aineiston saamaan muotoon ja myös niihin muihin mahdollisiin dialogeihin, joihin kyselyn laatija ja siihen vastanneet ovat ottaneet osaa. Tarkastelen artikkelissani kyselyillä tuotettujen aineistojen vuorovaikutuksen eri tasoja. Tähän pohdintaan liittyvät kysymykset siitä, mitä vuorovaikutuksen muotoja keruu- ja kyselytoiminnalla voidaan ajatella olevan ja kenen kanssa eri toimijat, kuten arkistot, tutkijat ja vastaajat, ajattelevat dialogia aineistoja tuottaessa käytävän. Käsittelen artikkelissani dialogisuuden rakentumiseen vaikuttavia tekijöitä nimenomaan tilanteessa, jossa tutkija hyödyntää jo aiemmin tuotettuja aineistoja ja joiden muotoutumiseen hän ei itse ole ollut osallisena.

Käytän artikkelissa esimerkkeinä kahta Museoviraston järjestämää kyselyä, jotka molemmat liittyvät suomalaisen naisen elämään ja asemaan ja joita olen hyödyntänyt kahdessa erillisessä

---

3 Mikkola 2009, 126.

sä tutkimuksessani.⁴ Jo mainitun naisten sota-ajan kokemuksia käsittelevän kyselyaineiston lisäksi Museovirasto on järjestänyt toisen laajan naisten elämää käsittelevän kyselyn vuonna 1985. Se on nimeltään *Naisen asema*.⁵ Näiden aineistojen lukeminen on herättänyt minut tutkimusprosessien aikana useasti pohtimaan tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet aineiston muotoutumiseen ja jotka ovat osaltaan vaikuttaneet myös siihen, minkälaista kuvaa tutkimuksillani suomalaisen naisen asemasta ja elämästä olen ollut tuottamassa.

Kyselyaineistojen dialogisuus onkin jotakin sellaista, jonka aineistoa tutkiva joutuu työssään usein jälkikäteen konstruoimaan ja johon hän myös itse omalla tutkimuksellaan osallistuu tulkitessaan ja valikoidessaan aineistoa. Kuten haastattelussa pyrimme ymmärtämään kertojaamme tämän omista lähtökohdistaan, myös tekstiksi muotoutunutta kyselyaineistoa analysoidessamme on meidän pyrittävä tulkitsemaan sitä huomioiden sen muotoutumiseen vaikuttaneet tekijät.⁶ Tätä vuorovaikutuksen prosessia lähden seuraamaan lähtien liikkeelle kyselyn laatimisesta, seuraten aineiston muodostumista ja päätyen lopulta sen tulkintaan.

4 Olsson 2005; Olsson 2011.

5 Nykyisen Museoviraston Kansatieteellisen arkiston kyselytoiminta on toteutettu eri aikoina eri organisaatioiden toimesta: ensimmäinen kyselylehti on Kansallismuseon kansatieteellisen osaston julkaisema, minkä jälkeen kyselylehtiä alkoi julkaista Seurasaarisäätiö yhteistyössä Kansallismuseon kanssa, kunnes toiminta siirtyi Museoviraston alaiseksi. Nykyinen aineistojen säilytyspaikka on Museoviraston Kansatieteellinen arkisto. Artikkelissani puhun näistä organisatorisista muutoksista huolimatta yksinkertaisuuden vuoksi Museoviraston kyselyaineistosta nykyisen organisaation mukaisesti samalla tunnustaen myös muiden toimijoiden merkityksen kyselytoiminnan organisoimisessa.

6 Ks. Lakomäki, Latvala & Laurén 2011, 9, 20–21.

Aloite vuoropuhelulle

Nostamalla esiin tiettyjä teemoja kerronnan kohteiksi kyselyt ovat tuottamassa käsitystä niistä aihepiireistä, jotka arkisto on määritellyt kertomisen ja tallentamisen arvoisiksi. Näin kyselyaineistojen dialogisuus syntyy jo siinä merkityksellistämisprosessissa, joka käynnistyy, kun päätös tietyn aihealueen tallentamisesta tehdään. Kyselyaineistojen dialogisuuden perusta on yksinkertainen: tarvitaan taho, jolla on tiedonintressi tiettyä aihepiiriä kohtaan, ja ryhmä henkilöitä, jotka ovat kiinnostuneet omalta osaltaan vastaamaan kulloinkin kiinnostuksen kohteeksi nousseeseen teemaan.

Kansatieteellisten kyselyjen lajityyppiin liittyy arkiston tekemä aloite tiettyä aihepiiriä käsittelevän tiedon tuottamiseksi. Myös ennen keruuesitteen tai kyselyvihon julkaisemista vuoropuhelua on mahdollisesti käyty niin tutkijoiden kuin muiden yhteistyötahojen välillä siitä, miksi tietyt teemat halutaan nostaa juuri tiettyinä hetkenä kyselyn kohteiksi, tai siitä, miten kysely katsotaan parhaaksi rakentaa. Jälkimmäiseen voivat liittyä kysymykset esimerkiksi aihepiirin painotuksista tai kerrontaa johdattelevien kysymysten määrästä tai muotoilusta. Jo valitut kyselyteemat ja niiden kysymykset itsessään kertovat niistä arvoista, oletuksista ja käsityksistä, joita kyselyn laatijalla tai hänen taustainstituutiollaan on ollut aihepiiristä ja saavutettavan tiedon tavoitteista laajemmin. Kysymykset voivat myös kannustaa joko tietoisesti tai tiedostamatta tietäntyyppiseen strategiseen kirjoittamiseen. Jo kyselyn johdantoteksti motivoituneen voi selkeästi ilmaista, minkä tyyppisiä muistoja tai näkökulmia kyselyllä halu-

taan arkistoon tallentaa. Esimerkiksi naisten asemaa ja toimintaa käsittelevissä kyselyissä naisten työn näkyväksi tekeminen on ollut yksi kyselyiden julkilausutuista strategisista tavoitteista. Yksittäisten kysymysten ja kokonaisten kyselyjen muotoiluissa voidaan havaita puolestaan kaavamaaisuuksia, jotka ovat seurausta arkistojen tavoista rakentaa kyselyitä mutta myös kysyttyihin aihepiireihin mahdollisesti liitetystä asenteista ja mielikuvista.⁷ Tällaista ennakkokäsitystä edustaa käyttämissäni aineistoissa esimerkiksi *Naisen asema* -kyselyn kysymys naisten traktorilla ajamisesta, joka yksittäisenä kysymyksenä nostetaan esimerkiksi naisen työn muuttumisesta toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa.

Hyödyntämissäni aineistoissa *Naisen asema* ja *Naisten elämä ja työpanos sotien 1939–1944* aikana voidaan myös jo näennäisesti neutraaleissa otsikoissa huomata olleen selviä viestejä kyselyiden periaatteellisista lähtökohdista. ”Asema” ei käsitteenä olekaan neutraali, vaan se heijastaa suhdetta muihin ympäröiviin ryhmiin ja on saanut naiset kirjoittamaan elämästään nimenomaan vertailevasta näkökulmasta. ”Työpanos” puolestaan korostaa kyseessä olleen ajanjakson tarkastelu nimenomaan tehdyn työn näkökulmasta; yhteiskunnalle annettuna panoksena, josta lopulta ei ole saatu sitä tuotosta eli arvostusta, jonka naiset vastauksissaan sille katsoivat kuuluneen. Nämä merkitykset kyselyiden otsikoissa huomasin kuitenkin vasta aineistoihin tutustuessani. Saadut vastaukset paljastavat, että kyselyt ovat onnistuneet omana aikanaan herättämään vastaajien keskuudessa halun olla mukana tuottamassa tietoa kysytystä teemasta. Myös valittu lähestymistä-

---

7 Suominen 2011, 235–236, 245.

pa aihepiireihin on vastaajien keskuudessa herättänyt pääasiassa luottamusta jakaa oma näkemyksensä aiheesta, vaikka yksittäisten kysymysten muotoiluun on saatettu kriittisesti suhtautuakin.

Yksittäinen kysely tietyssä arkistossa onkin syytä nähdä osana laajempaa kokonaisuutta, joka heijastaa arkiston ja sen toiminnan taustalla vaikuttaneita tieteellisiä ja yhteiskunnallisia intressejä. Esimerkiksi Museoviraston kyselylehdissä korostettiin toiminnan ensimmäisinä vuosina kansanperinteen vaalimisen ”elähdyttävää luonnetta” ja kerätyn sekä arkistoidun tiedon myöhempää arvon nousua.⁸ Näillä luonnehdinnoilla on rakennettu arvostusta kyselytoimintaa ja sen kohteena olleita ilmiöitä kohtaan sekä motivoitu vastaajia aktiivisiksi vastaajaverkoston jäseniksi. Kyselyyn vastaamiseen on myös myöhemmin vuosina voitu motivoida kyselytoiminnan yleisiä merkityksiä korostamalla tai nimenomaisen teeman arvoa painottamalla. Esimerkiksi kahdessa naisen elämää ja asemaa käsittelevässä kyselyssä aiheiden tärkeyttä korostettiin muun muassa argumenteilla aihepiiriin liittyvästä vähäisestä tiedosta.

Aineistoja hyödyntäessä onkin syytä pohtia laajasti niitä tekijöitä, jotka ovat mahdollisesti vaikuttaneet aihepiiriin esiin nostamiseen juuri kyseisenä ajankohtana: mikä esimerkiksi juuri 1980-luvulla on saanut Museoviraston kyselytoiminnan kiinnittämään huomionsa nimenomaisesti naisten elämään yleensä ja so-tavuosiin erityisesti? Aina vastauksia ei löydy suoraan esimerkiksi kyselyjen laatimiseen liittyvistä asiakirjoista. Tutkijalla on tästä huolimatta mahdollisuus lähdekriittisesti arvioida mahdollisia vaikuttaneita tekijöitä tutustumalla esimerkiksi arkiston toimin-

⁸ Seurasaari 1/1957, 1.

nan yleisiin periaatteisiin ja yhteiskunnassa yleisemmin ilmenneisiin suuntauksiin, jolloin kyselyn taustat ja myös niihin saadut vastaukset tulevat ymmärrettävämmiksi.

Se, että tietty aihepiiri nousee kyselyn tai keruun kohteeksi ja että sen avulla onnistutaan aktivoimaan vastaajia kirjoittamaan kokemuksistaan, ei ole irrallinen ilmiö muusta yhteiskunnasta. Esimerkkiaineistojeni kohdalla voidaan muun muassa kysyä, olisivatko samanlaiset kyselyteemat aiempina tai myöhempinä ajankohtina herättäneet vastaavanlaista kiinnostusta. Heijastiko kiinnostus 1980-luvun naisliikettä ja oliko tämä naisasia havaittavissa myös naisten omissa kirjoituksissa heidän kertoessaan elämästään? Entä mikä merkitys oli sillä, että sota-ajasta oli kyselyiden aikana kulunut runsas 40 vuotta ja sodasta kertomisen mahdollisuuden koettiin liittyvän vahvasti myös kulloiseenkin yhteiskunnalliseen ilmapiiriin? Osin tämänkaltaiset pohdinnat saattavat jäädä spekulatiivisiksi, osin niihin voi löytää kommentteja aineistosta, kun niille osaa esittää sopivia kysymyksiä. Spekulatiivisinkin pohdinnat auttavat ymmärtämään niitä mahdollisia tekijöitä, jotka saattavat vaikuttaa paitsi kerronnan aktivoitumiseen myös siihen tapaan, jolla kyselyyn vastataan.

Arkistojen kirjalliseen kerrontaan perustuvat aineistot ovat usein muodostuneet eri tavoin ohjatun kirjoittamisen myötä. Kun esimerkiksi Museoviraston kyselytoiminta Kansallismuseon toimesta alkoi vuonna 1956 tuvan sisustusta käsittelevällä kyselyllä, oli ohjeistus laadittu niin tarkaksi, että kyselylehdessä voitiin antaa tarkka muotoilu vastauksen aloittamiselle ja päättämislle: ”Usein on eduksi aloittaa vastaus: ’Siinä ja siinä asunnossa oli niin ja niin..’ ja lopettaa: ’Näin oli naapurissakin’ tai ’Tämä oli ylei-

nen (harvinainen) paikkakunnalla.”⁹ Näin tarkasta ohjeistuksesta oli kuitenkin luovuttu jo seuraavassa kyselyssä, ja myöhemmin ohjeistuksiin on tullut kehotuksia, joissa korostetaan vastaajien omien mielenkiinnon kohteiden ja painotusten merkitystä, kuten esimerkiksi vuonna 2012 järjestetyssä liikuntapaikkojen merkityksiä käsittelevässä kyselyssä:

Toivomme *vapaamuotoisia* vastauksia eri-ikäisiltä ja eri tavoin liikkuvilta ihmisiltä. Kysymme *sinulle tärkeästä* paikasta, sen arvosta ja merkityksestä – lajista riippumatta. Kysymykset ovat vain *lähtökoh-
tia*, joita voit *soveltaa harkintasi* mukaan.¹⁰ (Kursivointi kirjoittajan.)

Myös tutkimissani 1980-luvun kyselyissä kirjoittamisen ohjailu on suhteellisen hienovaraista. Yleisohjeet löytyvät kummastakin kyselyvihkosesta, mutta ne ovat suhteellisen yleisiä ja ennen kaikkea teknisiin seikkoihin huomiota kiinnittäviä. Sen sijaan kyseisten kyselyiden esittelyteksteissä voi löytää vastausten sisältöihin liittyviä toiveita: *Naisen asema* -kyselyssä toiveina ovat omakohtaiset muistot ja kuvaukset, minkä lisäksi huomiota kiinnitetään muutoksiin. Naisten sodanaikaista elämää ja työpanosta käsittelevässä kyselyssä lähtökohtana on puolestaan ollut havainto siitä, että naisten panos niin kotirintamalla kuin sotatoimialueella oli ”jäänyt liian vähälle huomiolle”.¹¹ Tätä puutetta kyselyyn vastanneet naiset ovat lähteneet purkamaan eri työmuotoja kuvaamalla ja esiin nostamalla mutta myös suoraan huomioinnin vähäisyyttä kommentoimalla.

9 Kansallismuseo, kansatieteellisen osaston kysely 1 (Muistatteko vanhan tuvan ja pirtin) [1956], 2.

10 <http://www.nba.fi/fi/tietopalvelut/arkistot/kansatiede/liikuntapaikat-kysely>.

11 Museoviraston kyselylehti 1985, 8; Museoviraston kyselylehti 1988, 4.

Paitsi yleisohjeistuksella voidaan vastausten muotoon ja sisältöön vaikuttaa niillä konkreettisilla kysymyksillä, joita kyselyyn valitaan. Kyselyn muotoilussa voidaan esimerkiksi tarjota valmiina kerrontaa strukturoiva kaava,¹² joka selviää tutkijalle yleensä kyselyä ja siihen vastauksena saatuja kertomuksia rinnan lukemalla. Tällaisen kaavan tarjoaminen ei kuitenkaan ole välttämättä tietoista. Tämänkaltaista kerrontaa strukturoivaa kaavaa edustaa *Naisen asema* -kyselyssä heti ensimmäisissä kysymyksissä esitetty rinnastus perheen tyttöjen ja poikien aseman välillä. Ensimmäinen kysymys ”Tytär. Pidettiinkö tyttöjä ja poikia syntyessään samanarvoisina ja yhtä toivottuna?” on asettanut vastaajat pohtimaan naisen asemaa suhteessa miessukupuoleen heti lapsuusvuosistaan alkaen.¹³ Tämä sukupuolten ja näiden välisen aseman vertailu luo pohjan myös oman elämän myöhempien ajanjaksojen tarkastelulle.

Kertominen koettuna oikeutena

Dialogin aktivoi ainakin virallisesti arkiston tekemä aloite. Mutta mikä on se tekijä, joka saa kertojan vastaamaan tutkijan tai arkiston tekemään aloitteeseen? Ero kyselyn ja haastatteluprosessin välillä on tässä kenties merkittävimmillään. Kyselyissä ja kirjoituskutsuissa mahdolliset vastaajat on useimmiten motivoitava kirjoittamaan kokemuksistaan kirjoitetun tekstin avulla ilman varsinaisen äänen ja kasvon saavaa tutkijaa, kuten yleensä

¹² Suominen 2011, 247; Pöysä 2003, 149.

¹³ Museoviraston kyselylehti 1985, 8.

haastattelututkimuksissa. Yksi tärkeä kirjoittamiseen innostava tekijä onkin aihepiirin kokeminen itselle tärkeäksi. Kirjoittamisen henkilökohtaisuus ja merkitys omalle itseymmärrykselle on nähty tärkeinä kirjoittamiseen motivoivina tekijöinä.¹⁴ Kyse voi olla myös tarpeesta kirjoittaa oma tai oman ryhmän historia näkyväksi ja jos ei muiden, ainakin tutkijoiden tietoon.

Alessandro Portelli on suullisen muistitiedon (oral history) merkityksiä pohtiessaan nostanut esiin sen, miten kokemus jonkin asian kertomisen merkityksellisyydestä tai tunne oikeudesta kokemustensa jakamiseen ("experienced right to speak") on yksi ensimmäisistä tekijöistä muistamiseen perustuvan tiedon tuottamisessa.¹⁵ Vaikka lähdekriittisyys suhteessa arkistojen tekemiin valintoihin kyselyjen teemoja määriteltäessä on tärkeää, voidaan arkistojen toiminta niiden nimetessä tallennettaviksi valikoitavia aihepiirejä nähdä tärkeänä kokemusten merkityksellistäjänä ja kutsuna niiden jakamiseksi. Kyselyaineistojen dialogisen luonteen analysoimiseksi Portellin näkemys johtaa ainakin kahteen kysymykseen: *miksi* kyselyihin vastanneet kertojat kokevat merkitykselliseksi kirjoittaa kokemuksistaan juuri kyselyvastausten muodossa? Edelleen siihen, miten vastaaja kertomuksensa rakentaa niin muodoltaan kuin sisällöltään, liittyy kysymys siitä, *kenelle* vastaaja ajattelee tarinaansa kertovansa ja miten tämä kohderyhmä vaikuttaa omalta osaltaan kerronnan sisältöihin?¹⁶

Kyselyihin vastaamisen motiiveja on analysoitu useassa keruu- ja kyselyaineistoihin perustuvassa tutkimuksessa. Se, miten kirjoittajat reagoivat keruu- tai kyselykutsuun, voi omalta osal-

14 Helsti 2005, 150.

15 Portelli 1997, 9.

16 Latvala 2004, 158.

taan kertoa tarpeesta olla mukana tässä prosessissa. Samoin kyselyn saama suosio ja vastausten paneutuneisuus kertovat siitä, minkälaista kiinnostusta kysely on herättänyt yleisössä. Motivointumiseen saattaa vaikuttaa myös se, että kertoja kokee aihepiirin ja kerronnan tavan mielekkääksi ja hän kokee ymmärtävänsä näiden merkityksen samoin kuin kysyjä.¹⁷ Toisinaan ymmärrys kyselyn tarkoituksesta ei välttämättä olekaan jaettu kyselyn laatijan ja yksittäisen vastaajan välillä tai vastaajajoukon keskuudessa. Nämäkin tilanteet tarjoavat aineiston analysoijalle mielenkiintoisen mahdollisuuden tarkastella kyseessä olevan ilmiön erilaisia merkityksiä, ja prosessi itsessään paljastaa jälleen niitä erilaisia dialogisia mahdollisuuksia, joita kyselyn laatiminen on nostanut esiin.¹⁸ Toisinaan vastakaiun syytä ei tarvitse edes analysoida kovin epäsuorasti, vaan kirjoittajat saattavat ottaa suorasanaisesti kantaa myös oman kirjoittamisensa syihin, kuten seuraavat vastaajat perustellessaan *Naisen asema* -kyselyyn osallistumista:

En pyri palkinnoille mutta vanhana paljon kärsineenä köyhän perheen äitinä haluan olla mukana tässä naisen asemaa parantavassa kampanjassa.¹⁹

Huomattuani viime tipassa lehdestä kirjoituksen naisen asemasta yhteiskunnassa, heräsi ajatus minullakin kirjoittaa. Mielestäni yhteiskunnassa on eräs ryhmä naisia, nimittäin pienien maalaistalojen emännät jotka ovat vielä lapsipuolen asemassa. Itse olen yksi sellainen - -. Päiväraha jota emäntä saa on niin pieni että ei kukaan vieras ihminen tule tekemään töitä sillä palkalla. Se työ pienen talon emännällä kun ei näy missään eikä siitä saa palkkaa, vaikka joutuu

17 Suominen 2011, 236.

18 Ks. esim. Mikkola 2009.

19 MV: K32/654.

huonossa kunnossakin tekemään askareet, väliin itku kurkussa, kun ei jaksaisi on pakko.²⁰

Analysoimieni aineistojen perusteella vaikuttaisi siltä, että nimenomaan naisen asema on 1980-luvulla järjestetyissä kyselyissä ollut aihepiiri, joka eri syistä on koettu tärkeäksi kerronnan kohteeksi – ainakin, jos mittarina käytetään vastaajien aktiivisuutta. Kuten edellisistä lainauksista on mahdollista lukea, tämä tulee myös esiin kertojien omista kommenteista, joissa he perustelevat ryhtymistään kirjoittamiseen. Naisten elämää käsittelevät kyselyt olivat Museoviraston kyselytoiminnassa erityisen suosittuja. Naisten sota-ajan elämää käsittelevään kyselyyn vastasi runsaat 2 500 vastaajaa, ja *Naisen asema* -kyselyyn osallistui yli 1 000 vastaajaa. Valmius ja tarve kokemusten jakamiselle olivat vastaajien keskuudessa valmiina, ja kyselyt ennen kaikkea mahdollistivat ja tarjosivat tunteen oikeudesta kokemusten jakamiseen.

Toisinaan vastaajat tuovat kirjoituksissaan hyvinkin suorasanaisesti esiin sen, mitä merkityksiä omien kokemusten kirjaamisella, jakamisella ja arkiston kautta tallentamisella on heille ollut. Esimerkiksi naisten sota-aikaisten kokemusten kirjaamista pidettiin tärkeänä, koska naisten tekemä työ haluttiin tehdä näkyväksi ja tiedon siirtyminen seuraaville sukupolville varmistaa. Muistojen vahvuutta haluttiin korostaa esimerkiksi kuvaamalla niitä ”tulikirjaimin aivolokeroihin kirjatuiksi” ja niiden jakamista vapauttavaksi kokemukseksi ja taakan putoamiseksi harteilta.²¹ Kyselyvastauksen kirjoittaminen on voinut olla myös ainoa mahdollisuus omien tunteiden purkamiseen:

20 MV: K32/numeroimaton, kotipaikka Lahti.

21 Olsson 2005, 168–173.

Kaikkein ikävintä on se, kun ei voi eikä uskalla puhua kenellekään vaikeuksistaan. Aina vain kasata lisää ja aivan kuin kumipallokin, kun se pumpataan täyteen ilmaa, repeää. Samoin on ihmisruumiinkin, ei sekään loputtomiin kestä. Kun sitten viimein voi puhua, vaikka vain kirjeen kautta, se jo kovasti helpottaa. - - Nämä 2 viimeistä paperia puhuvat itsestäni. Tasan 40 v. on kulunut tänään, kun menin kihloihin. En osannut silloin aavistaa, että elämä on tällaista. Nyt tiedän, että se kuuluu ”Naisen asemaan”.²²

Vaikka tällaiset suorat viittaukset kertojaan itseensä puuttuisivatkin, on tutkijalla jälleen mahdollisuus aineistoihin tutustuttuaan tehdä niiden sisällöllisistä ja tyyllillisistä valinnoista johtopäätöksiä kirjoittamisen taustalla vaikuttaneista arvoista ja tavoitteista. Tällöin tutkija voi ottaa aineiston analyysin apuvälineeksi paitsi tiettyjen teemojen myös erityisten ilmaisumuotojen etsimisen teksteistä.²³ Aineistoa analysoidessa voi jäädä esimerkiksi pohtimaan, miksi avioliittoon liittyvien vaikeiden piirteiden luettelo saattaa olla huomattavasti pidempi kuin sen hyviä puolia kuvaava lista tai miksi samaakin teemaa käsiteltäessä kirjoittajan positio saattaa vaihtua minä-kertojasta passiivissa kirjoittavaksi tapahtumien ulkopuoliseksi kuvaajaksi.

Vastaajien henkilökohtainen tilanne on toinen vastaamiseen vaikuttava tekijä. Aineistoja analysoitaessa on syytä miettiä, minkälainen ryhmä vastaajien joukosta on lopulta muodostunut eli keitä kysely on erityisesti koskettanut: mitkä tekijät mahdollisesti yhdistävät kertojia ja minkälaisia erityisiä vastaajia joukosta löytyy? Näitä yhdistäviä ja erottavia piirteitä voidaan löytää muun muassa sukupuolesta ja iästä mutta myös elämäkokemuksista. *Naisen asema* -kyselyn vastaajat olivat pääasiassa viime vuosisa-

²² MV: K32/823.

²³ Ks. esim. Marander-Eklund 2009.

dan ensimmäisillä vuosikymmenillä syntyneitä naisia. Kyselyn aikana he olivat jo eläköityneet tai eläköitymässä, joten elämänvaihe itsessään on tarjonnut sopivan vaiheen oman menneisyyden tarkastelulle, minkä lisäksi aikaa ja viitseliäisyyttä vaativa kyselyvastaaminen on ollut myös käytännössä mahdollista. Lisäksi vastaajia yhdisti vahvasti tausta maataloudessa. Tämä selittyy ainakin osin Museoviraston vastaajaverkoston kokoonpanolla, mutta myös muut syyt saattavat selittää vastaajien valikoitumista. Useassa vastauksessa halutaan korostaa pienten tilojen naisten raskasta työtä ja siitä saadun korvauksen vähäisyyttä. Naiset edustavat ikäryhmää, joka on kokenut niin maaseudun rakennemuutoksen, elintason nousun kuin naisten yhteiskunnallisen ja taloudellisen aseman parantumisen. Nämä kaikki muutokset näkyvät teksteissä tarpeena jättää oma henkilökohtainen todistus naisen elämästä ennen näitä muutoksia.

Arkistot kertomusten ohjaajina

Agneta Lilja, joka on analysoinut Uppsalassa toimivan perinnekirkon toimintaa ja tavoitteita vuosina 1914–1945, on todennut arkiston hyödyntäneen niin ohjeita, kiitoksia, uhkailua kuin rangaistuksia pyrkiessään vaikuttamaan vastaajakuntansa tapaan kirjoittaa arkistolle.²⁴ Vaikka tietoisesta ohjauksesta onkin myöhemmin vuosina haluttu irrottautua, on vastaajalla aina tietynlainen ennakkokäsitys siitä, mitä häneltä tai hänen kertomukseltaan odotetaan. Tähän ennakkokäsitykseen vaikuttavat niin

---

²⁴ Lilja 1996, 235.

kyselyn tai keruun järjestävä taho, mutta myös ne erilaiset viitteet, joita kirjoituskutsusta voidaan tulkita.²⁵

Arkistojen vakiintuneet vastaajaverkostot ovat osaltaan olleet luomassa arkistojen ja vastaajien välille suhdetta, jossa vuoropuhelu ja sen perustana oleva yhteinen ymmärrys toiminnan tavoitteista on voinut jatkua kyselystä toiseen vuosien ja vuosikymmenien ajan. Vastaajaverkoston pysyvyydestä etenkin Museoviraston kyselytoiminnan aktiivisina vuosina kertoo esimerkiksi tilastotieto vuodelta 1987. Tuolloin vastaajien joukossa oli vielä 26 henkilöä, jotka olivat olleet mukana myös ensimmäisen vuonna 1956 järjestetyn kyselyn vastaajajoukossa. Seitsemän heistä oli vastannut kaikkiin järjestettyihin kyselyihin. Näiden 26 vastaajan joukosta 19 oli naisia. Kaiken kaikkiaan vuonna 1983 tehdyn tilaston mukaan kyselyvastaajia kaikkiin kyselyihin yhteensä laskettiin olevan 2 639 henkeä. Tästä joukosta naisia oli 1 566 ja miehiä 1 073. Valtaosa vastaajista oli emäntiä ja maanviljelijöitä.²⁶

Satunnaiselle kyselyyn vastaajalle arkistojen luomat ohjeistukset eivät ole välttämättä välittyneet samoin kuin kyselystä toiseen toiminnassa mukana olleille vakiovastaajille. Tämä ero hahmottuu esimerkiksi *Naisen asema* -kyselyn erilaisten vastaajien kommentteissa: Yhdelle harvoista miesvastaajista kyselyn teema

25 Ks. esim. Latvala 2004, 139–140.

26 Heikinmäki 1984, 4–5; Heikinmäki 1987, 2, 4–5; ks. myös Sjöholm 1999, 190–191; Mikkola 2009, 97. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanroutarkiston vastaajaverkoston toiminta on säilynyt katkeamattomana myös 1990-luvulla. Sen pohjalta voidaan tehdä joitakin havaintoja vastaajaverkostossa tapahtuneista muutoksista. Muutos on tapahtunut esimerkiksi kaupunkilaisten ja koulutettujen vastaajien määrän kasvussa. Myös nuorempien vastaajien määrä on ollut nousussa. Aiempina vuosina vastaajaverkoston tyypillinen jäsen oli eläkeikäinen ja matalasti koulutettu emäntä. (Latvala 2004, 143.)

tuntui vieraalta, sillä ”tämä tämänkertainen aiheemme on mielestäni vähän vaikeanlainen. Sillä näin vanhana miehenä eivät näin naiselliset asiat tahdo oikein muistua mieleen enää.”²⁷ Vastaajaksi hän oli kuitenkin halunnut ryhtyä nähtävästi juuri vastaajaverkostoon kuulumisensa vuoksi. Vastaaminen tuntui kenties jopa velvollisuudelta. Lähtökohta kirjoittamiselle on yhtä oikeutettu kuin muutkin kirjoittamiseen motivoivat tekijät, vaikka se luokin kontrastin aiemmin esitellyille naisten kuvauksille oman kirjoittamisensa lähtökohdista. Osallisuutta kyselytoimintaan korostaa miehen käyttämä omistusmuoto hänen kirjoittaessaan ”aiheestamme”.

Pauliina Latvala on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran aineiston osalta analysoinut, vaikuttaako vastausten luonteeseen se, onko kirjoittaja vakituisen vastaajaverkoston jäsen vai satunnainen vastaaja. Hänen mukaansa kyse on ennen kaikkea siitä, miten vastaajat tulkitsevat sen kontekstin, missä he ovat kokemuksestaan kertomassa ja minkälainen heidän vastaajaidentiteettinsä on.²⁸ *Naisen asema* -kyselyyn eri lähtökohdista vastanneet kirjoittajat osoittavat omalta osaltaan, että aktiiviselle vastaajaverkostossa toimivalle kirjoittajalle arkiston toiminnan yleiset periaatteet ja tavoitteet ovat merkityksellisempiä kuin yksittäiset teemat. Vastaavasti satunnaisille kirjoittajille yksittäinen tema ja sen merkitys heidän elämässään on toiminut nimenomaisena kimmokkeena vastaamiselle arkiston yleisten tavoitteiden mahdollisesti jäädessä vieraiksi.

---

27 MV: K32/229.

28 Latvala 2004, 141.

Arkistojen merkitystä nimenomaan vastaajaverkoston laatiin kirjoituksiin valaiseekin Ulla-Maija Peltosen pohdinta hyvän kerääjän -käsitteestä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston aineistojen kohdalla. Tällä käsitteellä Peltosen on halunnut nostaa esiin niitä tapoja ja niiden taustalla olleita arvoja, joilla arkisto on joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti välittänyt toiveita vastausten sisältöjen tai kerronnan tapojen suhteen.²⁹ Arkistot ovat eri aikoina ohjanneet vastaajiaan eri tavoin mahdollisimman ”hyvän” vastauksen saamiseksi. Tämä ohjaus on voinut tapahtua niin ohjeistamalla kuin hyväksi katsottusta vastauksesta palkitsemalla.³⁰ Palkitsemiseen otettiin kantaa Museoviraston kyselylehtisessä vuonna 1957 kyselyä toista kertaa järjestettäessä. ”Kansanperinteen ystäville” suunnatussa kyselyviikon tekstissä joudutaan pahoitellen toteamaan, etteivät edellisen kyselyn johdosta jaetut palkinnot olleet ”tehtyyn työhön nähden olleet suuria ja niitä voitiin antaa vain pienelle osalle vastaajia”. Nyt luvassa oli lunastuspalkkio kaikista hyvistä vastauksista, minkä lisäksi julistettiin kilpailu ”kuka eniten tietää ja asiallisimmin kertoo kysymistämme aloista”. Ensimmäisenä palkintona jaettiin kolmelle vastaukselle 10 000 markkaa.³¹ Kuten aiemmasta lainauksesta käy ilmi, monille kirjoittamisen motiivina on ollut jokin muu syy kuin ”palkinnoille pyrkiminen”. Kati Mikkola on analysoimastaan aineistosta löytänyt myös niitä kerääjiä ja vastaajia, joille mahdollinen palkinnoille pääsy on tuonut oman jännityksensä toimintaan.³²

---

29 Peltosen 2004.

30 Olsson 2014; Peltosen 2004, 200–205.

31 Seurasääri 1/1957, 3–4.

32 Mikkola 2009, 112.

Agneta Lilja on tulkinut arkistojen ohjeistamista vallankäytön näkökulmasta analysoimalla niitä tapoja, joilla tutkijat ovat käyttäneet valtaansa ja kuinka tämä vallankäyttö koettiin arkistoon tietoja lähettävien taholla. Bourdieun ja Foucault'n ajattelua hyödyntäen hän tulkitsee arkiston ja sen tiedonantajien välisen suhteen valtasuhteeksi, jossa arkistot käyttivät määrittelyvaltaa sen suhteen, mitkä kulttuurin osa-alueet haluttiin nostaa tiedonintressin piiriin. Tämä valta oli ja on kuitenkin merkityksetöntä ilman vuorovaikutusta kentän toimijoihin. Edelleen aineistoja tarkasteltaessa voidaan tehdä havaintoja siitä, miten vastaajat ovat halunneet sopeutua arkistojen asettamiin kriteeristöihin ja miten mahdollisesti vastustaa niitä.³³

Kerrontaan asennoitumiseen voi vaikuttaa myös se, kuinka omakohtaisiin kokemuksiin vastauksissa toivotaan keskittyvän. Tässä voidaan nähdä vuosikymmenten aikana tapahtunut muutos myös Museoviraston kyselyiden tavoitteenasettelussa, mikä puolestaan heijastaa kansatieteen tutkimuksellisia muutoksia. Kun kyselytoiminnan ensimmäisinä vuosikymmeninä vastausten laatijat nähtiin oman kulttuurialueensa tiedonantajina ja osin ulkopuolisina tarkkailijoina, on juuri 1980-luvulla, jolloin molemmat naisten elämää käsittelevät kyselytkin laadittiin, havaittavissa muutos kulttuurien tutkimuksen kentällä omaelämäkerrallisiin aineistoihin, joissa kertojan oma kokemus kerrotuista ilmiöistä ja tapahtumista korostui.³⁴ Vaikka analysoimissani kyselyissä ei tekstin tasolla suoraan viitattukaan elämäkerralliseen kirjoittamiseen, luovat etenkin *Naisen asema* -kyselyn kysymykset rakenteen elämäkerralliselle

33 Lilja 1996, 189–212.

34 Ks. Olsson 2014.

kirjoittamiselle, jossa lähdetään liikkeelle lapsuuden kokemuksista ja edetään ikäkausittain eteenpäin naisen elämänkaarta.

Kyselyaineistojen tutkijan ei siis tule keskittyä ainoastaan kertomisen tapojen analyysiin vaan myös siihen, minkälaisia tapoja kysyä kussakin aineiston muodostumisprosessissa on hyödynnetty. Tämä aineiston kontekstualisointi on myös keskeinen osa lähdekritiikkiä. Ei ole yhtä ainoaa tai oikeaa tapaa laatia kyselyä tai kirjoituskutsua, eikä kysymysten mahdollisesti herättämiä reaktioita ja mielle yhtymiä voi koskaan kattavasti ennakoida.³⁵ Emme myöskään voi ajatella, että pystyisimme laatimaan kirjoituspyynnön, jossa emme millään tavoin ohjaisi kerronnan suuntaa. Jo pelkkä tieto kirjoituksia kokoavasta tahosta voi vaikuttaa siihen, mitä ja miten kerrontaa lähdetään rakentamaan. Tästä hyvin konkreettinen esimerkki on Ulla-Maija Peltosen tekemä havainto siitä, miten samat vastaajat ovat vastanneet sisällisotaa käsitteleviin keruihin eri tavoin vastaanottavasta arkistosta riippuen. Hänen analysoimansa esimerkkikertajat tekivät valintoja sen suhteen, minkälaisista teemoista sotaan liittyen he eri arkistoille kertoivat ja miten he kokivat vastaanottavan tahon joko myötämieliseksi ”omaksi” lukijaksi tai ulkopuoliseksi suhteessa omaan kokemusmaailmaansa. Tähän heijastui myös se, minkälaisen kuvan kirjoittajat itsestään halusivat kuvauksissaan antaa.³⁶

Yksinkertaisena esimerkkinä kyselyn järjestäjätahon vaikutuksesta vastaajien ryhmään on myös Museoviraston naisten asemaa käsittelevä kysely, jossa selkeä enemmistö vastaajista oli maaseudulla elämäntyönsä tehneitä naisia, vaikka kirjoituskut-

³⁵ Suominen 2011, 234.

³⁶ Pelttonen 1996, 109–131.

sussa nimenomaisesti toivottiin saatavan ”talteen aineistoa sekä maaseudun että kaupungin naisten elämästä” eivätkä kysymykset itsessään liittyneet erityisesti maaseutuun.³⁷ Museoviraston kyselytoiminnan lähtökohtana olivat 1950-luvulla olleet vahvasti maaseutuun ja sen katoavaan kulttuuriin liittyvät teemat, mikä heijastui vielä 1980-luvulla sen vastaajakunnassa.

Oleellista kyselyaineistoja analysoitaessa on tiedostaa sekä kysyjän että kysymysten voima, ei vain aloitteena vuoropuhelulle vaan myös tietynlaisen kerrontailmapiirin rakentajina. Tämä tekee kyselyaineistot mielenkiintoisiksi tutkimuskohteiksi jo esitettyjen kysymysten osalta, ei ainoastaan saatujen vastausten vuoksi.³⁸

Valmius dialogiin – vuoropuhelu analyysissä

Kyselyaineistojen dialogisuus saa uuden osapuolen, kun tutkija alkaa analysoida omista lähtökohdistaan tuotettua aineistoa. Edellä on käynyt ilmi, että paljon kyselyvastausten dialogisuudesta on purettavissa jo varsinaiseen kyselyyn ja sen taustoihin liittyvien tekijöiden ymmärtämisen kautta. Yhtä oleellista on myös aineistoa analysoivan tutkijan heittäytyminen vuoropuheluun tutkimansa aineiston ja sen yksittäisten kertojien kanssa. Vaikka kyselyvastausten laatimiseen voidaan nähdä vaikuttavan lukuisia eri tekijöitä ja vaikka niissä voidaan löytää yleisiä piirteitä, jotka voidaan yhdistää kyselyvastaamiseen yleensä tai erityisesti tiet-

³⁷ Museoviraston kyselylehti 1985, 8.

³⁸ Suominen 2011, 234.

tyyn kyselyyn vastaamisen tapoihin, on jokaisen vastaajan vastauksessa havaittavissa myös oma yksilöllinen tapansa käsitellä aihepiiriä. Motivaatio kirjoittaa ei myöskään synny ainoastaan arkiston tiedon tarpeesta, vaan kirjoittamiseen yleensä tarvitaan myös jokin kirjoittajaa itseään palveleva tekijä, kuten tarve refleksiiviseen, itsetutkiskelemaan kirjoittamiseen. Tämä yleisen ja yksityisen välinen suhde näkyy myös siinä, minkälaiseksi varsinainen teksti rakennetaan. Kerronnassa voidaan noudattaa tuttuja kirjoittamisen konventioita, mutta myös luovasti yhdistellä erilaisia tyyllilajeja. Sen, miten vastaaja päättää rakentaa kuvauksensa menneestä, voi ajatella heijastavan myös hänen suhdettaan menneisyyden tapahtumiin.³⁹

Edelleen kertomisen tavat ja myös sisällöt heijastavat niitä kertomisen tapoja, joihin vastaaja on aiemmin tutustunut ja joiden kanssa hän haluaa omalla tekstillään keskustella. Kaiken kaikkiaan kertojan oma yhteisö ja myös yhteiskunnallinen ilmapiiri laajemmin vaikuttavat siihen, kuinka aktiivisesti ja mitä kustakin aihepiiristä kulloinkin halutaan kertoa. Tämä näkyi myös naisten sodanaikaisten kokemusten kerroksellisessa kerronnassa, jossa yhtäältä viitattiin sota-ajan aatteelliseen ilmapiiriin mutta myös siihen tapaan, jolla naisten panokseen oli sotien jälkeen suhtauduttu:

Täytyy sanoa, että kaikkensa yritti, kodin ja koko isänmaan hyväksi. Hiljaa on kärsinyt vaivat. Ei kotirintaman naisia ole sodan jälkeen muistettu. Kyllä se jotenkin katkeralta tuntuu, kun rintamalla ollut lotta saa eläkettä. Mutta meitä ei millään lailla muistettu. Vaikka kaikkensa on isänmaan hyväksi auttanut.⁴⁰

³⁹ Esim. Latvala 2004, 141, 156.

⁴⁰ MV: K34/212.

Kyselyn ja kertojan välistä vuorovaikutusta voidaan analysoida aineistosta myös suorien dialogisten viittausten kautta. Toisinaan kertojat voivat kommentoida kysymyksiä tekstissään esimerkiksi liittämällä vastauksensa suoraan esitettyyn kysymykseen tai kommentoimalla sen sisältöä, kuten artikkelini alun lainauksessa. Usein dialogin hahmottaminen perustuu kuitenkin siihen, että tutkija tuntee ne lähtökohdat, jotka kyselyssä on kerroinnalle muodostettu. On myös kertojia, jotka eivät tekstissään viittaa kyselyyn lainkaan. Kati Mikkola huomauttaa uutuuskien vastustusta käsittelevää kyselyaineistoa hyödyntävässä tutkimuksessaan, ettei vastaajien itsenäisyyttä vastauksiensa rakentajina tule aliarvioida. Vastaajien omista lähtökohdistaan rakentuvaa kerrontaa edustavat muun muassa kuvaukset, joissa kyseenalastetaan kysymyksissä mahdollisesti esitetyt epäsuorat tai suorat väitteet.⁴¹ Jokainen kyselyaineistoihin tutustunut on voinut itse todeta vastausten yksilöllisyyden, jota tarkimminkaan ohjeistettu kyselylista ei voi yhdenmukaistaa rakenteellisista yhteneväisyyksistä huolimatta.

Usein aineistoa tutkimustaan varten analysoiva tutkija on eri kuin kyselyn laatija. Kyselyn laatija on esittänyt ensimmäiset kysymykset kertojilleen. Nämä kysymykset saattavat olla kuitenkin hyvinkin erilaisia, kuin mitä aineistoa analysoiva tutkija esittää muodostuneelle aineistolle.⁴² Tällöin aineiston analysoija voi irrottautua kyselyn ja kerronnan alkuperäisestä rakenteesta, vaikka nämä tuleekin tunnistaa ja tiedostaa osana aineiston muodostumisen prosessia. Kyselyaineistojen dialogisuus saakin uuden vai-

41 Mikkola 2009, 127.

42 Helsti 2005, 151.

heen tutkijan esittäessä sille kysymyksiä omista tutkimuksellisista lähtökohdistaan ja etsiessään näihin aineistosta vastauksia.⁴³ Jos tutkijalla on aineistonaan enemmän kuin yhden vastaajan aineisto, voidaan ajatella, että tutkija käy dialogia sekä aineistokokonaisuutensa että sen yksittäisten kertojien kanssa. Tällöin kyselyyn vastaajat asettuvat keskenään vuoropuheluun, jota he itse eivät ole voineet vastaustaan laatiessaan ennakoida. Aineistoa analysoiva tutkija kuuntelee yksittäisten vastaajien toisistaan eroavia ja yhteneviä argumentteja. Lukuprosessin myötä hänelle muodostuu kokonaiskuva tutkitusta ilmiöstä mutta ennen kaikkea sen erilaisista merkityksistä.

Tutkijan dialogia aineistonsa ja sen kirjoittajien kanssa eivät ohjaa ainoastaan tekstien sisältöihin liittyvät kysymykset. Aivan yhtä oleellinen kysymys, kuin mitä aineistossa kerrotaan, on, miten siinä asioista kerrotaan. Tähän nivoutuu kysymys niistä erilaisista positioista, joista kirjoittajat ovat kokemuksensa halunneet kertoa.⁴⁴ Nämä positiot ovat tutkijan analyysin myötä syntyneitä tulkintoja kyselyyn vastanneiden motiveista, eivätkä siis yhtäläisiä esimerkiksi kaikkien kyselyjen kohdalla. Analyysin kohteina voivat tällöin olla esimerkiksi kirjoittajien tavat käyttää tekstissään aktiivi- tai passiivimuotoa tai tietyt tyylilliset valinnat. Se, kirjoittaako vastaaja kokemuksista minämuodossa vai tapahtumia ja asenteita yleistäen, ei ole vain kieliopillinen kysymys, vaan saattaa kertoa myös kokemuksen henkilökohtaisuudesta tai vaikeudesta asian kirjoittamisessa. Mielenkiintoisimmillaan tämä

⁴³ Helsti 2005, 157.

⁴⁴ Esim. Latvala 2004, 156.

analyysi on silloin, kun vastaaja vaihtelee kirjoittamisen tyyliään kertomuksensa edetessä.

Jotta tämä dialogi olisi mahdollisimman kattavaa, on tutkijalla oltava jälleen ymmärrys myös siitä, mitä ja miten kussakin kyselyssä on käsiteltävää aihepiiriä lähestytty. Kun kyselyn johdanto ja esitetyt kysymykset muodostuvat tutkijalle tutuiksi, voi niiden kautta avautua uudenlainen ymmärrys myös vastauksiin. Kysymysten muotoilu ja vastaamiseen motivointi heijastuvat osaltaan myös siihen tyyliin, jolla niihin on vastattu. Esimerkiksi *Naisen asema* -kyselyssä johdantotekstissä toivotaan kyselyn ”innostavan naisia omakohtaisiin kuvauksiin”, ja näitä vastaajat ovat runsaasti vastauksissaan myös jakaneet. Toisaalta etäännyttävään kirjoittamiseen ohjasivat kyselyssä kysymysten muotoilu passiiviin. Potentiaalista vastaaja ei sinuteltu – eikä teititelty – vaan hänet asetettiin ulkopuolisen asiantuntijan asemaan, jolla kysymysten muotoilun perusteella ajateltiin olevan hallussaan yleisiä totuuksia kysytyistä teemoista. Tyttöjen ja poikien asemaan keskittyttäessä kysyttiin, *kasvatettiinko* tyttöjä eri tavalla kuin poikia tai *annettiinko* tytöille ja pojille tunnustusta tai kiitosta eri tavalla. Aikuisuuden kynnystä tarkasteltaessa puolestaan kysymys on muotoiltu tasapainoilemaan yksilöllisen kokemuksen ja yleisen asiantuntijuuden välille, kun vastaajia on pyydetty vastaamaan kysymykseen: ”Millaiseksi tytär on kokenut asemansa perheessä?”⁴⁵

Tällaisia piiloviestejä voi olla vaikea havaita kysymyksiä laatiessa ja toisinaan kysymysten muotoilun vaikutukset on havaittavissa vasta vastauksia lukiessa. Tämä ei kuitenkaan ole ylipää-

45 Sallinen-Gimpl 1985, 8, 11.

semätön ongelma aineiston tulkinnassa, kunhan tutkija pyrkii havaitsemaan ja tekemään näkyväksi myös tämän vuorovaikutuksen kyselytekstin, vastausten ja omien tutkimuksellisten tavoitteidensa välillä.

Kerrostuneet vuorovaikutussuhteet

Toisinaan aineisto itsessään ohjaa sen analysoijaa uudenlaisten tutkimuskysymysten äärelle. *Naisen asema* -kyselyn vastauksia lukiessani kiinnostuin etenkin naisten kerronnan sävystä: heidän kriittisestä asenteestaan omia mahdollisuuksiaan ja olosuhteitaan kohtaan. Tämä oli minulle yllätys, koska olin aiemmin tutustunut kolme vuotta myöhemmin kerättyyn naisten sota-ajan kokemuksiä käsittelevään aineistoon. Siitä olin lukenut aivan toisenlaisen kuvauksen naisten kokemuksista sotavuosilta. Selviytyminen vaikeuksista ja uusien roolien omaksuminen oli tulkintani mukaan vahvistanut naisten itsetuntoa ja tehnyt heidät aiempaa tietoisemmaksi yhteiskunnallisesta roolistaan. Jouduin *Naisen asema* -kyselyyn tulleet vastauksia lukiessani useamman kerran pohtimaan, annoinko ”oikean” kuvan aineistosta vai painotinko liikaa negatiivisia kuvauksia ja kriittisiä kannanottoja kertomuksissa. Kyse ei ole kuitenkaan lopulta absoluuttisen ”oikean” tai ”täydellisen” kuvan antamisesta aineistosta, vaan tutkimuksellisesti mielekkään ja mielenkiintoisen näkökulman löytämisestä.⁴⁶

Samaa aineistoa voi hyödyntää hyvinkin erilaisista lähtökohdista, ja näin se kuva, joka aineistosta tutkimuksessa syntyy, on

---

46 Ks. Latvala 2004, 154.

aina omanlaisensa dialogisen prosessin tulos. Tämän vuoksi myös aineiston esittely itse tutkimustekstissä on ainutkertaisen valintaprosessin tulos. Tutkimuksen lukijalle aineisto voi avautua vain osittaisena, mutta tutkijan tehtävänä on kirjoittaa tekemiensä valintojen tausta mahdollisimman konkreettisesti lukijoille tiedoksi. Kansatieteellisessä ja etnologisessa tutkimuksessa painotetaan usein tutkimuksella saavutetun tiedon palauttamista kentälle. Voidaan ajatella, että dialogisuus saa parhaimmillaan vielä yhden ulottuvuuden, kun aineistosta julkaistava tutkimus pääsee julkisuuteen. Tämä on jälleen yksi dialogisuuden aspekti, joka tutkijan tulee tutkimuksessaan huomioida: hän käy tutkimustaan kirjoittaessaan vuoropuhelua paitsi aineistonsa myös lukijansa kanssa. Jotta lukija voi ymmärtää käytävän dialogin, on myös hänen tunnettava sen lähtökohdat.

Lähdin johdanto-osuudessani liikkeelle kysely- ja haastatteluaineistoja keskenään vertaamalla. Tämän vertauksen tarkoituksena ei ole ollut arvottaa kyseisiä menetelmiä suhteessa toisiinsa, vaan toivottavasti vertaus on saanut näkyville menetelmiä yhdistäviä ja erottavia ominaisuuksia. Vaikka kyselyaineistot avautuvat meille tutkijoille usein siististi järjestettyinä, valmiina kokonaisuuksina, on niiden muodostuminen ollut usean eri tekijän summa. Nämä tekijät ovat ajallisesti kerrostuneita vuorovaikutussuhteita. On mahdollista, ettemme aina pysty niitä kaikkia aineistoista kontekstualisoimista huolimatta tunnistamaan. Mitä enemmän aineiston muodostuminen meille kuitenkin avautuu, sitä paremmat edellytykset meillä on myös ymmärtää sitä runsasta ja rikasta sisällöllistä antia, mitä kyselyaineistot meille tarjoavat.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Museovirasto (MV), Helsinki

Kansatieteellinen arkisto (K), kyselyt.

Naisen asema. Kysely 32 (K32), 1985. Laatija: Pirkko Sallinen-Gimpl.

Naisten elämä ja työpanos sotien 1939–1944 aikana. Kysely 34 (K34), 1988.

Laatija: Maija-Liisa Heikinmäki ja Naisten sodanaikainen työpanos -tutkimusprojekti.

SÄHKÖISET LÄHTEET

Mikä liikuntapaikka on sinulle tärkein? <http://www.nba.fi/fi/tietopalvelut/arkistot/kansatiede/liikuntapaikat-kysely> (22.10.2014).

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Heikinmäki, Maija-Liisa 1984. Kyselytoimintamme numerotietojen valossa. – *Museoviraston kyselylehti* 1984, 4–5. Helsinki: Museovirasto.

Heikinmäki, Maija-Liisa 1987. Perinnearkisto kolmikymmenvuotias. – *Museoviraston kyselylehti* 1987, 1–3. Helsinki: Museovirasto.

Helsti, Hilikka 2005. Hedelmällisen tiedon jäljillä – teemakirjoitukset tutkimuksen lähteinä. – Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry.

Kansallismuseo, kansatieteellisen osaston kysely 1, 1956. Muistattekko vanhan tuvan ja pirtin. Kyselyn laatija Niilo Valonen. Helsinki: Kansallismuseo.

Korkiakangas, Pirjo. 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus: Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Lakomäki, Sami, Latvala, Pauliina & Laurén Kirsi 2011. Menetelmien jäljillä. – Sami Lakomäki, Pauliina Latvala & Kirsi Laurén (toim.) *Tekstien rajoilla*.

- Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314, Tiede, 7–27. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Latvala, Pauliina 2004. Kerrotun ja kertomatta jätetyn jäljillä. Suvun suuri kertomus -keruu ja tutkimusprosessin vaiheet. – Tuulikki Kurki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002, 138–170. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lilja, Agneta 1996. *Föreställningen om den ideala uppteckningen. En studie av idé och praktik vid traditionssamlande arkiv – ett exempel från Uppsala 1914–1945.* Skrifter utgivna genom dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala Ser. B: 22. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet.
- Marander-Eklund, Lena 2009. ”Kanske den bästa tiden i mitt liv”. Analys av emotioner i ett frågelistmaterial om livet i efterkrigstidens Finland. – *Tidskrift för kulturforskning* 8(4), 22–38.
- Mikkola, Kati 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1251, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Museoviraston kyselylehti* 1985. Helsinki: Museovirasto.
- Museoviraston kyselylehti* 1988. Helsinki: Museovirasto.
- Olsson, Pia 2005. *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa.* Helsinki: Otava.
- Olsson, Pia 2011. *Women in Distress. Self-understanding among 20th-century Finnish rural women.* European Studies in Culture and Policy. Zürich & Berlin: LIT.
- Olsson, Pia 2014. ”Good Factual Knowledge” for Future Generations. Questionnaire Activity Defining Traditional Culture. – *Journal of Finnish Studies* 18(1), 65–90.
- Peltonen, Ulla-Maija. *Punakapinat muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Ulla-Maija 2004. Kalevalan riemuvuoden kilpakeruu ja hyvän kerääjän käsite. – Tuulikki Kurki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tul-*

- kinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002, 199–217. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Portelli, Alessandro 1997. *The Battle of Valle Giulia. Oral history and the art of dialogue*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Pöysä, Jyrki 2003. Tietokone – isäntä vai renki? Analyysi retrospektiivisen muistelun rakenteista kilpikirjoitusaineistossa. – Sanna Talja & Sari Tuuva (toim.) *Tietotekniikkasuhteet. Kulttuurinen näkökulma*. Tietolipas 196, 148–194. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Seurasaari. Seurasaarisäätiön julkaisu 1957 N:o 2. Helsinki: Seurasaarisäätiö.
- Sjöholm, Carina 1999. Biobiljetter, filmstjärnalbum och frågelistor. – Magnus Bergquist & Birgitta Svensson (red.) *Metod och minne: Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner*, 176–201. Lund: Studentlitteratur.
- Suominen, Jaakko 2011. Mediasta kysymässä. Radiota, televisiota, puhelinta ja tietokonetta käsittelevät keruukutsut aineistoina. – Sami Lakomäki, Pauliina Latvala & Kirsi Laurén (red.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314, Tiede, 233–258. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.